

Gepubliceerd in *Ons Erfdeel* 2016/4.

Zie www.onserfdeel.be of www.onserfdeel.nl.

[B] **DE LAATSTE TROUBADOUR.
CEES NOOTEBOOM EN DE ZUCHT NAAR
HET AVONTUUR**

Wat is een avontuur? Het antwoord op deze vraag is, zoals de Italiaanse filosoof Giorgio Agamben schreef in een essay uit 2015 over het avontuur in de poëzie van de middeleeuwse troubadours, op zijn minst tweeledig: het avontuur betreft de gebeurtenis (veroorzaakt door toeval of het lot) die plaatsheeft, maar ook de weergave van die gebeurtenis. Gebeurtenis en vertelling dus. Of preciezer gezegd: de vertelling als gebeurtenis. Deze beschrijving van avontuur lijkt zeer van toepassing op twee recentelijk verschenen essaybundels van één van Nederlands weinige hedendaagse troubadours, Cees Nooteboom. Niet voor niets worden de twee boeken – *De schrijver als hoofdpersoon* (2015) en *Wat het oog je vertelt* (2016) – verbonden door de ondertitels: *Lezen als avontuur* en *Kijken als avontuur*.

Beide bundels beslaan een periode van zo'n vijftig jaar, maar de verwondering bij de auteur is niet afgenomen. In de bundel over literatuur zijn essays, necrologieën, dankredes, wandelingen en tweegesprekken opgenomen. Zo wandelt hij met Hugo Claus door het landschap van *Het verdriet van België* en met Umberto Eco langs de antiquariaten

Francisco de Zurbarán, *Agnus Dei*, 1635-1640, olie op doek, 37,3 x 62 cm, Museo del Prado, Madrid.

van Amsterdam. Er is een ontroerend eerbetoon aan Borges en een bespiegeling over wat het betekent om als auteur een naam aan een karakter toe te kennen. De essays over beeldende kunst gaan voor een groot gedeelte over schilderkunst, maar er is ook veel ruimte voor fotografie en architectuur. Hilarisch is het verslag van zijn ontmoeting met Fellini, liefdevol zijn de bespiegelingen over het werk van Zurbarán, Ghirlandaio of Velázquez.

Wanneer men de twee boeken naast elkaar leest, valt op dat de essays over kunst homogener van aard zijn. Heel vaak ging Nootboom op reis om een tentoonstelling of een bepaald werk te bekijken. Aandachtig beschrijft hij de aankomst op de plek waar het werk te zien is, zoals zijn bezoek aan het Escorial op zo'n vijftig kilometer van Madrid. Nootboom neemt je mee door het landschap, de geschiedenis, zijn eigen verwondering ("een kosmos, een doolhof waarin de onrustige koningszielen door de gangen zwerven"), zijn herinneringen, de biografie van de kunstenaar en de literatuur die hij leest over zijn onderwerp. Dit is duidelijk iets anders dan kunstkritiek en ook voor zijn essays over

literatuur geldt dat ze iets heel anders zijn dan literaire kritieken. Ook daar vinden we deze bijzondere verwevenheid van persoonlijke observaties, anekdotes, gesprekken, etc. Toch legt *De schrijver als hoofdpersoon* – de titel zegt het al – een andere nadruk: men zou het boek ook kunnen lezen als een serie reflecties op het thema vriendschap. De auteurs over wie hij schrijft, zijn of waren stuk voor stuk bevriend met Nootboom en dat maakt dat ontmoeting en de grote lach elkaar aldoor afwisselen. Om dit te begrijpen volstaat het om alleen al het afscheid van Borges naast de ontmoeting met Eco te lezen. In ieder geval zijn de avonturen van de lezer Nootboom een stuk minder eenzaam dan de avonturen van de toeschouwer Nootboom.

En toch is hij ook in *Wat het oog je vertelt* niet alleen. Een terugkerend element in de wereld van kijker-avonturier is de angst voor de specialist, alsof de kunsthistoricus altijd over de schouder meekijkt. Zo schrijft hij in een essay over Tiepolo: "Er staat altijd wel een echte kunsthistoricus achter je en ik ben tenslotte alleen maar iemand die van kijken houdt. Maar dat is het hem juist – niet door al te veel

kennis gehinderd zie je de vreemdste dingen.” In zijn essays over literatuur vindt men eenzelfde houding, die hij beschrijft als “de angst van de eeuwige amateur voor de specialisten”. Tegelijkertijd moeten de hedendaagse critici en ook een enkele hoogleraar het ontgelden, omdat zij in hun ijverzucht net wat te vaak spreken over metafiction of postmodernisme, terwijl het om procedés gaat die al bij Cervantes te vinden zijn.

Bij het lezen van dit soort zinnen kan men de indruk krijgen van een soms wat geveinsde naïviteit, alsof Nootboom zich niet zou verdiepen in de kunstenaars en auteurs waarover hij schrijft. Dat doet hij wel degelijk: het kopen van en leuren met catalogi vormt haast een standaardonderdeel van ieder essay over kunst. Het essay over Cervantes laat zien dat hij zich inderdaad heeft verdiept in de literatuur die over de Spaanse schrijver verschenen is, hoewel hij de voorkeur geeft aan de literaire essayistiek in plaats van wetenschappelijke duiding. Misschien kan men deze opmerkingen ook anders lezen, als een kleine poëtica van het avontuur: zonder vooraf opgelegde beperkingen geeft men zich over aan het toeval en stort men zich in een wereld vol verwondering. Niet dat Nootboom daarbij alleen staat. Zoals Dante zich bij zijn avonturen door de hel en het vagevuur liet begeleiden door Vergilius en in het paradijs door Beatrice, zo kent ook Nootboom zijn gidsen. In de essays over literatuur is het telkens weer de ster van Borges die hem met zijn schittering de weg wijst. In de essays over beeldende kunst is het Zurbarán die hem heeft leren kijken, met zijn bijzondere combinatie van mystiek en materialisme (denk aan de plooiën of de minutieus geschilderde doeken, alsof het een onderzoek betrof naar de materialiteit van deze weefsels). En daarmee leert Nootboom op zijn beurt zijn lezers beter kijken (en lezen); dus ook naar het werk van hemzelf.

De zinnen van Nootboom zijn zelf een soort avonturen in miniatuur, als gebeurtenissen gestold tot kristallen. De schrijver werpt zich op als een gids die de lezer uitnodigt hem te volgen zonder dat hij van te voren aangeeft waar het avontuur heen zal leiden. Neem dit voorbeeld uit het essay over de ogen van Ghirlandaio, dat begint met wat er gebeurt wanneer men aankomt in Firenze. Eerst ervaart men de stad als een geheel:

Pas later begin je erin te delven en te wroeten, je rafelt in dat massieve ding stijlen, invloeden en dus losse rafels en draden van tijd uit elkaar, ziet dezelfde voorwerpen (de *Duomo* bijvoorbeeld) op voorstellingen uit zeer verschillende eeuwen figureren alsof ze toch meer zouden bestaan dan andere, latere voorwerpen, realiseert je pijnlijk dat voor iemand uit het quattrocento iets uit de tijd van Dante zo oud was als voor ons een schilderij uit de late achttiende eeuw, en raakt, alleen al door niet helemaal blind en onschuldig door een stad te lopen, verstrikt in de netten en hinderlagen van elkaar tegensprekende tijdperken, verborgen of minder verborgen maar altijd weer plotseling opgestelde mensenvallen van geschiedenis, oorzaak en gevolg.

Het karakter van Nootbooms essayisme is hier gevat in een enkele zin; een zin van meer dan honderd woorden waarin de nodige wendingen, terzijdes, voorbeelden, tegenstellingen en syntactische onderbrekingen voorbijkomen, maar waarbij men geen enkel moment de draad kwijtraakt. Integendeel, men krijgt direct het gevoel dat er iets gebeurt. In dit soort zinnen wordt niet alleen het kijken of het lezen of het denken gevierd. Evengoed, of misschien nog wel meer, is het een viering van de taal zelf, het plezier van het schrijven als avontuur. Want dat is het namelijk ook. Naast, of achter, de toeschouwer of lezer staat altijd de schrijver die ervoor zorgt dat de gebeurtenis van het avontuur en de vertelling daarvan perfect samenvallen. En dat betekent dan weer dat we hier te maken hebben met een hedendaagse vertegenwoordiger van de middeleeuwse zangers der verwondering die stad en land afreisden op zoek naar avontuur – misschien is Nootboom wel de laatste echte troubadour.

GEERTJAN DE VUGT

CEES NOOTEBOOM, *Wat het oog je vertelt*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2016, 640 p; *De schrijver als hoofdpersoon*, 2015, 512 p.